



دانشگاه بیرجند

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

پایان‌نامه جهت اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

رشته‌ی تاریخ

**عنوان:**

**پیامدهای اقتصادی و اجتماعی جنگ جهانی اول در کرمانشاه**

استاد راهنما:

دکتر زهرا علیزاده بیرجندی

استاد مشاور:

دکتر الهام ملک زاده

نگارش:

فاطمه رحمانی

تابستان ۹۰

"کلیه‌ی حقوق اعم از تکثیر، چاپ، نسخه‌برداری، اقتباس و . . . از این پایان‌نامه متعلق به دانشگاه بیرجند است و هر گونه سوء استفاده از آن پیگرد قانونی دارد. نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است."

## تقدیر و تشکر:

صمیمانه‌ترین سپاس و تشکر از محبت‌های بی‌شائبه استاد راهنمای ارجمندم، سرکار خانم دکتر علیزاده بیرجندی که با نظارت صبورانه و مساعدت همه‌جانبه خود، مرا یاری نمودند. از استاد مشاور عزیزم سرکار خانم دکتر ملک زاده به خاطر مشاوره‌های تأثیرگذارشان و زحماتی که در راستای بازخوانی اسناد متقبل شدند، کمال تشکر و قدردانی را دارم. از جناب آقای دکتر رئیس السادات و جناب آقای دکتر فرزانه پور که زحمت داوری این پایان نامه را بر عهده گرفتند تشکر می‌نمایم.

هم چنین از اساتید محترم گروه تاریخ، جناب آقای دکتر رئیس السادات و آقای دکتر الهی زاده و آقای دکتر خلیفه که طی این دو سال از علم و تجربه آن‌ها در کلاس‌های درس استفاده نمودم، سپاسگزارم.

از تمامی دوستان عزیزم به خصوص خانم الهام پور قیومی، مهدیه حسین علیانی، مریم بنایی، الهام میر شاهی و آمنه شیبانی که در طی این دو سال صمیمانه در کنارم بودند تشکر می‌کنم.

## چکیده

با آغاز جنگ جهانی در ایران و درگیری هایی که علی رغم اعلام بی طرفی توسط احمد شاه قاجار، کرمانشاه مرکز ایالت غرب به دلیل موقعیت سیاسی، اقتصادی و نظامی مورد توجه قرار گرفت. وجود ایلات بزرگ هم چون کلهر و سنجابی و هم مرزی با عثمانی سبب توجه عثمانی و آلمان به این شهر شد. هم زمان با شروع جنگ و فتوای علمای عثمانی، فعالیت ترک ها و ماموران آلمانی در این شهر آغاز شد. آنان با جذب عشایر ناحیه و دادن اسلحه و پول به آنان به تقویت موضع خود در برابر روس و انگلیس پرداختند.

عده ای از ایرانیان از اعلام بی طرفی ناراضی بودند. آنان با ترک پایتخت و مهاجرت به قم، کمیته دفاع ملی تشکیل دادند. این کمیته که مورد تعقیب روس ها قرار گرفت، به کرمانشاه آمد. مهاجرین با روی آوردن به کرمانشاه دولت موقت را در این شهر تشکیل دادند. با رسیدن روس ها به این ناحیه ، کرمانشاه مرکز درگیری ها گشت.

کرمانشاه چندین بار میان روس و عثمانی دست به دست گشت تا این که با خروج روس ها از جنگ به واسطه انقلاب داخلی و شکست ترکان از انگلیس، انگلیسی ها سلطه شهر را به دست گرفتند. ایلات و عشایر کرمانشاه در این درگیری ها سهم شدند نیروهای درگیر هرکدام از این ایلات را به سوی خود جلب نموده و در درگیری ها از آنان استفاده نمودند.

عبور و مرورهای این نیروها پیامدهایی در کرمانشاه داشت. ادارات دولتی آسیب دید، گمرک ، اداره بهداشت و مدارس در این درگیری ها به شدت آسیب دیدند. قیمت اجناس و مواد غذایی بسیار بالا رفت، قحطی و بیماری های گوناگون شیوع یافت و بسیاری از غیر نظامیان کشته شدند .

در این نوشتار سعی شده است پیامدهای جنگ جهانی اول در کرمانشاه از لحاظ اجتماعی و اقتصادی مورد بررسی قرار گیرد و با استفاده از اسناد وضعیت تجارت و گمرک ، وضعیت مواد غذایی ، وضعیت مدارس و روزنامه ها در این دوران روشن شود.

**واژگان کلیدی:** جنگ جهانی اول ، کرمانشاه ، حکومت موقت ، پیامدهای جنگ .

## فهرست مطالب

مقدمه .....	۱
فصل اول کلیات.....	
۱-۱ شرح مساله: .....	۵
۲-۱ سوالات: .....	۵
۳-۱ فرضیات:.....	۵
۴-۱ پیشینه تحقیق: .....	۶
۵-۱ اهداف تحقیق: .....	۷
۶-۱ ضرورت تحقیق:.....	۷
۷-۱ روش تحقیق: .....	۷
۸-۱ منبع شناسی: .....	۷
فصل دوم ایران و جهان در جنگ جهانی اول و پیامدهای آن.....	
۱-۲ آغاز جنگ جهانی اول در جهان:.....	۱۲
۲-۲ اوضاع ایران در آستانه جنگ: .....	۱۳
۳-۲ گرایش به آلمان: .....	۱۴
۴-۲ کمیته دفاع ملی:.....	۱۶
۵-۲ نقض بی طرفی ایران: .....	۱۷
۶-۲ انقلاب روسیه: .....	۱۸

- ۷-۲ صلح ورسای: ..... ۱۹
- ۸-۲ پیامدهای جنگ: ..... ۲۱
- فصل سوم آغاز جنگ جهانی اول در کرمانشاه.....
- ۱-۳ اوضاع کرمانشاه قبل از جنگ: ..... ۲۷
- ۲-۳ فعالیت آلمان ها در کرمانشاه: ..... ۳۲
- ۳-۳ ایلات کرمانشاه: ..... ۳۷
- ۴-۳ نبرد کرد: ..... ۳۹
- ۵-۳ درگیری در کنگاور: ..... ۴۸
- ۶-۳ ورود مهاجرین به کرمانشاه: ..... ۵۱
- ۷-۳ روس ها در کرمانشاه: ..... ۵۶
- ۸-۳ مهاجرین در قصر شیرین: ..... ۵۸
- ۹-۳ خروج روس ها از کرمانشاه: ..... ۶۳
- ۱۰-۳ دولت موقت (مرحله دوم): ..... ۶۵
- ۱۱-۳ انگلیسی ها در کرمانشاه: ..... ۶۸
- فصل چهارم پیامدهای اجتماعی و اقتصادی جنگ جهانی اول در کرمانشاه.....
- ۱-۴ پیامد اقتصادی: ..... ۷۲
- ۲-۴ تجارت در دوران جنگ: ..... ۷۴
- ۳-۴ وضعیت گمرک کرمانشاه: ..... ۷۷

- ۴-۴ خسارت به اداره حفظ الصحه: ..... ۸۲
- ۴-۵ مسائل مربوط به سکونت سربازان بیگانه : ..... ۸۳
- ۴-۶ غارت و ویرانی: ..... ۸۶
- ۴-۷ قحطی: ..... ۹۱
- ۴-۸ پیامد اجتماعی : ..... ۹۷
- ۴-۹ خسارات اجتماعی: ..... ۹۸
- ۴-۱۰ اقدامات دولت موقت : ..... ۱۰۲
- ۴-۱۱ وضعیت مدارس و روزنامه ها : ..... ۱۰۳
- ۴-۱۲ وضعیت مالیات : ..... ۱۰۵
- نتیجه گیری ..... ۱۰۷
- منابع و مأخذ ..... ۱۱۰
- پیوست ..... ۱۱۹

## مقدمه

جنگ جهانی اول که در ابتدای قرن بیستم آغاز شد. سبب درگیری های گسترده میان کشورهای استعمارگر اروپائی شد. این کشورها، در دوجبهه با عناوین اتحاد مثلث (متحدین) و اتفاق مثلث (متفقین) در جنگ رو به روی هم ایستادند. بهانه شروع این جنگ بزرگ، کشته شدن ولیعهد اتریش به دست جوانی از بوسنی در سارایوو بود. بیشتر کشورهای اروپایی در این جنگ درگیر شدند. اهداف استعماری این کشورها و حضور اقتصادی، سیاسی و نظامی آنان در کشورهای دیگر به ویژه کشورهای حوزه خاورمیانه سبب سرایت جنگ به این نواحی نیز شد.

در همان ابتدای جنگ که مقارن با تاجگذاری احمد شاه قاجار نیز بود، دولت و مجلس، بی طرفی ایران را در این جنگ اعلام نمودند؛ اما با توجه به موقعیت استراتژیک ایران برای کشورهای درگیر که از سویی راه ورود به مناطق تحت سلطه انگلستان و از سوی دیگر راه ارتباط عثمانی با کشورهای مسلمان به شمار می آید، هم چنین فقدان دولتی مقتدر و نیروی نظامی کارآمد، به این بی طرفی از سوی دول درگیر اهمیت داده نشد و ایران صحنه کارزار میان این دولت ها شد.

با پیوستن عثمانی به متحدین و تمسک به شعار اتحاد اسلامی، که از سوی دولت مردان آن کشور مطرح گردید، هم چنین ورود هیات های آلمانی به ایران و اقدامات تخریبی آنان بر علیه روس و انگلیس، جنوب و شمال ایران تحت اشغال روس و انگلیس در آمد. با ورود روس ها به ایران و تهدید حمله به تهران کمیته دفاع ملی تشکیل شد. تشکیل این کمیته سبب تمرکز مقاومت ها در دست سران دمکرات و دوستی بیشتر با آلمان ها شد. کمیته در مسیر حرکت به سوی غرب و دوری گزیدن از سپاهیان روس، به کرمانشاه رسید و این شهر پذیرای سیل مهاجرین از سراسر ایران گشت.

در این پژوهش تلاش شده تاثیرات آنی جنگ جهانی اول بر ایالت کرمانشاه مورد بررسی قرار گیرد. این تاثیرات هم از لحاظ اقتصادی و هم از لحاظ اجتماعی، تا مدت ها در زندگی مردم و شرایط شهر نمود داشت. اسناد و گزارشات بر جای مانده از آن دوره تا حد زیادی تاثیرات جنگ را بازگو می کند.



این رساله در چهار فصل تدوین شده است. فصل اول به کلیات تحقیق می پردازد و سعی شده منابع دسته اول تا حد امکان در این بخش مورد بررسی قرار گیرد.

فصل دوم به آغاز جنگ در جهان که در سال ۱۹۱۴م آغاز گشته پرداخته و به صورت مختصر، شمه ای از وضعیت ایران در هنگام جنگ، اثرات جنگ بر جهان و ایران، وضعیت هر کدام از طرفین درگیر جنگ در ایران، واکنش ایرانیان در مقابل نیروهای درگیر تا سال آخر جنگ، یعنی سال ۱۹۱۸ م، اختصاص یافته است.

در فصل سوم، وضعیت کرمانشاه در دوران جنگ، دلایل توجه نیروهای درگیر به این شهر، وضعیت عشایر کرمانشاه و واکنش آنان در قبال هر کدام از طرفین درگیر، واکنش مردم در قبال مهاجرین و کمیته دفاع ملی، دست به دست گشتن شهر توسط روس ها و ترک ها و وضعیت شهر در دوران تسلط هر یک از این نیروها مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل چهارم با تکیه بر اسناد اثرات جنگ جهانی اول بر کرمانشاه در دو بخش اقتصادی و اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است که با توجه به اسناد بازخوانی شده به برخی جنبه ها هم چون وضعیت گمرک، تجارت، غارت و چپاول در روستاها و شهرها توجه بیشتری شده است.

در خلال نگارش این رساله طی چندین بار مسافرت به تهران، به مراکز پژوهشی، کتابخانه ها و مراکز اسناد متعددی از جمله؛ مرکز اسناد و کتابخانه مجلس شورای اسلامی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، کتابخانه پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران مراجعه شد. که صمیمانه از همکاری مسئولین محترم مراکز مذکور تشکر می نمایم.

در مراجعه به برخی مراکز اسناد از جمله مرکز اسناد و دیپلماسی وزارت امور خارجه مشکلاتی وجود داشت. و به سختی استفاده از اسناد این مرکز ممکن شد. در مراجعه به بخش نشریات کتابخانه مجلس شورای اسلامی نیز به دلیل تعمیرات در آن قسمت امکان استفاده میسر نگردید.

در ضمن شماره اسنادی که در این پایان نامه مورد استفاده قرار گرفته است در ذیل بازخوانی سند آمده است و ارجاء اسناد در متن به ترتیب قرار گرفتن آن در پیوست هاست.

در خاتمه بر خود لازم می‌دانم از خانم دکتر زهرا علیزاده بیرجندی، استاد راهنمای این پژوهش به خاطر راهنمایی‌ها و دلسوزی‌های بی‌دریغشان و خانم دکتر الهام ملک زاده استاد مشاور این پژوهش که با مشاوره‌های تأثیرگذار خود، من را در مسیر این پژوهش یاری نمودند، و در بازخوانی اسناد زحمات فراوانی را تقبل نمودند، هم‌چنین از اساتید بزرگوار گروه تاریخ، آقای دکتر سید حسین رئیس‌السادات، آقای دکتر مجتبی خلیفه و آقای دکتر محمدحسن الهی‌زاده که در دوران تحصیل همواره از محضرشان کسب فیض نموده‌ام، کمال تشکر و قدردانی را می‌نمایم.

# فصل اول

## کلیّات

## ۱-۱ شرح مساله:

وقوع جنگ جهانی اول که از ژوئن ۱۹۱۴ م تا نوامبر ۱۹۱۸ م (تیر ۱۲۹۳ تا آبان ۱۲۹۷ ش)، با درگیری میان دو گروه عمده، ائتلاف آلمان، اتریش، مجارستان و عثمانی که دول محور نامیده می شدند و ائتلاف میان انگلیس، فرانسه و روسیه که دول متفق را تشکیل دادند؛ آغاز شد با وجود اعلام بی طرفی ایران در این جنگ، باز از پیامدهای این نبرد بین المللی به دور نماند و در این جنگ به صورت ناخواسته درگیر شد. احمد شاه که تنها چند روز از تاجگذاریش نگذشته بود وارد مخمصه عظیمی شد. کابینه های کوتاه مدت و ضعیف در اداره مناطق مختلف، رقابت های سیاسی و قدرتمندی دولت های خارجی سبب آسیب پذیری هر چه بیشتر نقاط مختلف ایران شد. اگر چه تمام نقاط ایران درگیر این جنگ شده و آسیب دیدند، اما در سرزمینهای مرزی با توجه به وجود قومیت ها، دسته بندی های قبیله ای و مذهبی گوناگون، نمود این آسیب ها بارزتر مشاهده می شود. یکی از این نقاط در غرب ایران کرمانشاه بود؛ که در دوران قاجار مدتی تیول فرمانمائیان بود. در این پژوهش سعی می شود پیامدهای اجتماعی و اقتصادی جنگ جهانی اول در این شهر که به دلیل همجواری با عثمانی از نقاط حساس در این دوران بود، مورد بررسی قرار گیرد.

## ۲-۱ سوالات :

سوالات مطرح شده در این پژوهش به شرح ذیل است؛

- پیامدهای اقتصادی جنگ جهانی اول در کرمانشاه چه بوده است ؟

- دلایل توجه دول متخاصم به طوایف کرد در این ناحیه و همچنین تاثیراتشان بر این نواحی

چه بوده است؟

## ۳-۱ فرضیات:

- جنگ جهانی اول و حضور قدرت های بزرگ در کرمانشاه سبب رکود اقتصادی، بروز قحطی و

آسیب پذیری تجارت داخلی و خارجی شد .

- منافع عثمانی و تلاش آنان برای الحاق طوایف کرد و قلمرو آنان به کشورشان عامل اصلی ارتباط و توجه این کشور و ارتباط با این عشایر شد.

#### ۴-۱ پیشینه تحقیق:

در مورد جنگ جهانی اول در ایران به ویژه در کرمانشاه آثاری به رشته تحریر در آمده که به واقعه جنگ جهانی اول توجه داشته و ذکری از پیامدها نداشته اند. از جمله: آقای عزت الله شریفی در پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «کرمانشاه در جنگ بین الملل اول» به این موضوع پرداخته است. این پایان نامه در دو بخش که بخش اول آن به ایران و کرمانشاه پیش از جنگ جهانی اول در سه فصل با عناوین «اوضاع ایران در آستانه جنگ جهانی اول»، فصل دوم «اوضاع طبیعی و جغرافیائی و ساختار ایلات و طوایف کرمانشاهان» و فصل سوم «کرمانشاهان از استقرار مشروطیت تا آغاز جنگ جهانی اول اختصاص یافته»، بخش دوم به کرمانشاه از ورود قوای عثمانی تا پایان جنگ جهانی اول در چهار فصل پرداخته، که فصل اول از ورود نیروهای عثمانی تا تشکیل حکومت موقت ملی در کرمانشاه، فصل دوم اولین پیشروی روس ها به سوی کرمانشاه و خروج موقت ملیون از ایران، فصل سوم به استقرار مجدد حکومت موقت ملی و انقراض آن و فصل چهارم به دومین یورش روس ها و پایان جنگ در کرمانشاهان پرداخته و در این پایان نامه هیچ اشاره ای به آثار و نتایج جنگ در کرمانشاه که موضوع پایان نامه حاضر می باشد نشده است.

آقای اردشیر کشاورز نیز در کتابی با عنوان «کرمانشاه در جنگ جهانی اول» به بررسی جنگ جهانی اول در کرمانشاه پرداخته اند اما همان گونه که اشاره شد هیچ یک از اینان به پیامدهای جنگ توجه نداشته اند. آقای محمد علی سلطانی نیز در کتاب چند جلدیش با عنوان «جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان»، فصلی را به موضوع جنگ در کرمانشاه اختصاص داده است؛ اما او نیز به پیامدهای جنگ توجهی نداشته است. کتاب «کرمانشاه در جنگ جهانی اول» که مولف آن آقای حمید رضا سعیدی نژاد می باشد در سال ۱۳۸۹ به چاپ رسیده و از دید یک پژوهشگر علوم سیاسی با تکیه بر اسناد و وزارت خارجه به مسئله جنگ جهانی اول در کرمانشاه پرداخته است.

این کتاب نیز به مسئله جنگ در کرمانشاه تکیه داشته و توجه چندانی به پیامدهای جنگ نداشته است.

#### ۱-۵ اهداف تحقیق :

در این رساله اهدافی مد نظر می باشد که عبارتند از؛

بررسی آثار و پیامدهای اقتصادی جنگ جهانی اول در کرمانشاه،

نشان دادن تاثیر ارتباط میان دول درگیر در جنگ با ایلات و عشایر کرمانشاه،

بررسی ارتباط میان کرمانشاه با مرکز و دیگر ایالات در خلال جنگ و سال های پس از آن،

#### ۱-۶ ضرورت تحقیق:

این پژوهش آگاهی های بیشتری در ارتباط با تاریخ محلی کرمانشاه به ویژه جنگ جهانی اول در اختیار ما قرار می دهد با توجه به اینکه در باب پیامدهای جنگ در کرمانشاه تحقیق مستقلی صورت نگرفته ضرورت انجام این تحقیق آشکار می گردد.

#### ۱-۷ روش تحقیق :

روش به کار رفته در این پایان نامه روش کتابخانه ای است در جمع آوری داده ها علاوه بر کتب تاریخی، اسناد آرشیوی نیز مد نظر بوده است.

#### ۱-۸ منبع شناسی :

در این پژوهش منابع این دوره شامل کتاب ها، خاطرات و سفرنامه ها مورد استفاده قرار گرفته است. در بررسی مسائل و پیامدهای جنگ جهانی اول از اسناد تاریخی نیز استفاده شده است. در این زمینه علاوه بر اسناد منتشر شده در کتاب های سند، همانند *ایران در جنگ جهانی اول اسناد وزارت د/خله* که نویسنده آن کاوه بیات می باشد و *اسناد جنگ جهانی اول در ایران* از بهروز قطبی، تعدادی از اسناد موجود در سازمان اسناد، مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی و اسناد

موجود در بایگانی وزارت امور خارجه مورد بررسی قرار گرفته است. علاوه بر این اسناد منتشر شده و یا اسناد در آرشیو، کتاب هایی نیز به چاپ رسیده که در بیان مطالبشان از اسناد بهره برده اند کتاب *تاریخ مفصل کرمانشاهان* که مولف آن محمد علی سلطانی است، از اسناد فراوانی استفاده نموده، وی علاوه بر اسناد آرشیوی، اسناد برخی خاندان های معروف کرمانشاهی را در اثر خود آورده است. ارزش این کتاب علاوه بر اسناد، به استفاده مولف از خاطرات و دست نوشته های بزرگان کرمانشاهی در بیان وقایع باز می گردد. سلطانی با در اختیار داشتن نسخه های خطی و دست نوشته هایی افرادی چون : محمد طاهر سلطانی، درویش قلی کردی، کلبعلی خان سرتیپ زنگنه، میرزا موسی بروجردی، دیوان میرزا احمد دهباشی و یادداشت های بسیاری دیگر از بزرگان کرمانشاهی استفاده نموده است، اطلاعات مفیدی از اوضاع شهر در دوران جنگ ارائه می دهد.

کتاب *کرمانشاه در جنگ بین الملل اول* تالیف حمید رضا سعیدی نژاد که در سال ۱۳۸۹ به چاپ رسیده از اوضاع کرمانشاه در دوران جنگ خبر می دهد. مولف در این کتاب، بسیاری از اسناد موجود در وزارت خارجه را مورداستفاده قرار داده است.

در مورد جنگ جهانی اول خاطرات و گزارش های فراوانی نیز بر جای مانده است. که از جمله می توان کتاب *ایران در جنگ بزرگ* تالیف احمد علی سپهر (مورخ الدوله) را یکی از مهم ترین منابع این دوره دانست. مورخ الدوله به عنوان منشی اول سفارت آلمان در دوران جنگ جهانی اول مشاهداتش از وقایع دوران جنگ را ذکر کرده است حضور وی در جریان مذاکرات میان مقامات ایرانی و آلمانی اثرش را ارزشمند ساخته است.

#### سفر نامه ها

سفرنامه های مربوط به دوران جنگ جهانی اول در ایران، شامل دو گروه است گروهی که توسط نمایندگان دول خارجی که بر اساس اهداف کشورهایشان به ایران آمده و شرح مشاهدات و اقدامات خود را نوشته اند. گروهی دیگر شامل ایرانیان به ویژه اعضای مهاجرین هستند که مشاهداتشان از رویدادهای دوران جنگ به رشته تحریر درآورده اند.

سفرنامه ویپرت بلوشر : بلوشر به عنوان افسر و منشی هیات آلمانی، مامور در غرب ایران در دوران جنگ جهانی اول بود وی یک سال پس از آغاز درگیری های جنگ جهانی از سوی دولت آلمان به سرپرستی نادولنی به ایران آمد. این هیات مدتی با دولت موقت به رهبری نظام السلطنه در کرمانشاه، همکاری نمود. سفرنامه بلوشر از جهت شرح وقایع دوران دولت موقت و کمیته مهاجرین، وضعیت عشایر منطقه و چگونگی ارتباط آنان با آلمان ها ارزشمند است.

سفر مهاجرت در نخستین جنگ: رضا علی دیوان بیگی که به عنوان نماینده مهاجرین عازم کردستان بود، مشاهدات خود را در هنگام مسافرت به این ناحیه و پس از آن ورود به عثمانی، به رشته تحریر در آورده است .

#### خاطرات

ایل سنجایی و مجاهدت ملی ایران خاطرات علی اکبرخان سردار مقتدر سنجایی، که خود در مبارزات علیه روس و عثمانی رهبری ایل سنجایی را بر عهده داشت، به بیان وقایع و درگیری ها پرداخته است. این اثر به دلیل حضور مستقیم مولف در درگیری ها و شاهد بودن وقایع، از منابع مهم در این زمینه به شمار می رود .

عبدالحسین شیبانی که از همان آغاز مهاجرت، با مهاجرین همراه بوده به ضبط یادداشت های روزانه پرداخته است *خاطرات مهاجرت* به منظور بررسی تشکیل کمیته دفاع ملی، هیات دولت موقت، ورود مهاجرین به عثمانی و نمایندگی از سوی کمیته و رفتن به برلین حائز اهمیت می باشد.

خاطرات ابوالقاسم کحال زاده دیده ها و شنیده ها : ابوالقاسم کحال زاده که پس از اتمام تحصیلاتش در مدرسه آلمانی به عنوان مترجم و سپس منشی دوم و اول سفارت آلمان به خدمت پرداخت این کتاب از آن جهت که مولف مستقیماً با مسیو رومز شارژدافر آلمان در ارتباط بوده و از نزدیک در جریان امور قرار داشته دارای اهمیت می باشد.



یکی دیگر از منابع با ارزش در این زمینه کتاب خاطرات اف هیل می باشد. هیل رئیس بانک شاهنشاهی انگلیس خاطراتش را طی مسافرت از شرق به غرب ایران بیان نموده است. این کتاب با عنوان *From Persisn upland* چاپ شده است. هیل این خاطرات را که در قالب نامه هایی برای یکی از دوستانش در انگلیس فرستاده اوضاع شهرهای مختلف ایران از بیرجند تا کرمانشاه را در بر می گیرد و اطلاعات با ارزشی از وضعیت این مناطق در اواخر جنگ ارائه می دهد. صفحات مربوط به بیرجند سال ها قبل توسط دکتر گنجی ترجمه و با عنوان نامه هایی از قهستان به چاپ رسیده است.

روزنامه ایران که وقایع سال های دوران جنگ را بر می گیرد مورد استفاده قرار گرفته است. در میان روزنامه های محلی که در کرمانشاه چاپ می شده متاسفانه تنها روزنامه بیستون به دست آمد که آن هم به وقایع سال های بعد از جنگ اختصاص داشت.

سالنامه اداره معارف کرمانشاه که در واقع گزارشی بود که در سال ۱۳۰۵ش توسط سید عبدالحسین خان سلطانی، رئیس وقت اداره معارف کرمانشاه، به اداره معارف ارائه شد. سلطانی در این سالنامه وضعیت مدارس و نهادهای فرهنگی کرمانشاه را از آغاز تا ۱۳۰۵ش شرح داده است. به منظور بررسی اوضاع فرهنگی شهر مورد استفاده قرار گرفته است .

فصل دوم

ایران و جهان

در جنگ جهانی اول و پیامدهای آن

کشورهای اروپائی که از سال ها پیش رقابت های استعماری خود را آغاز نموده و پس از آن رقابت های اقتصادی را نیز تشدید نموده بودند، هر کدام در صدد پیشی گرفتن از دیگری بودند. همین رقابت ها سبب آغاز درگیری ها میان آنان شد. با سرایت جنگ به مناطق تحت سلطه کشورهای قدرتمند اروپائی، در آسیا و آفریقا جنگ جهانی اول آغاز گشت و دامنه جنگ به این مناطق نیز کشیده شد.

روسیه و انگلیس که جزو کشورهای درگیر جنگ جهانی بودند، از سال ها قبل از لحاظ سیاسی و اقتصادی، مناطق وسیعی از ایران را تحت سلطه خود گرفته بودند. سلطه روسیه و انگلیس بر مناطق شمالی و جنوبی ایران هم چنین درگیر شدن عثمانی، همسایه غربی ایران در جنگ و هم کاری با آلمان سبب سرایت جنگ به ایران نیز شد.

## ۲-۱ آغاز جنگ جهانی اول در جهان:

باولتیماتوم امپراتوری اتریش مجارستان به صربستان، مبنی بر مداخله پلیس و مقامات اطریشی در بازجویی از گاریلو پرنزیب<sup>۱</sup>، فردی صربستانی که در ۲۸ ژوئن ۱۹۱۴م فرانسیس فردیناند<sup>۲</sup> ولیعهد اطریش و همسرش را در سارایوو به قتل رسانده بود، جرقه جنگ جهانی اول زده شد. با توجه به این که اسلحه قاتل از زرادخانه بلغراد به دست آمده بود، دولت اتریش با دادن التیماتومی به صربستان، خواستار مداخله مقامات اطریشی در تحقیقات و بازجویی از قاتل در صربستان بود. دولت صربستان حضور نمایندگان اطریشی در صربستان را، لطمه به حاکمیت خود دانسته و با آن مخالفت کرد. از آن جا که روابط این دو کشور از سال ۱۹۰۹م یعنی زمان الحاق بوسنی، هرزگوین به اتریش همواره تیره بوده، دولت اتریش با متهم ساختن صربستان به دست داشتن در قتل ولیعهد در صدد حمله به این کشور بر آمد (دولاندلن، ۱۳۷۰، ج ۲: ۳۹۱). پس از آن که اتریش به صربستان اعلان جنگ داد، روسیه در دفاع از صربستان آماده جنگ با اتریش شد و چون انتظار می رفت که آلمان به کمک اتریش بیاید ارتش خود را در مرزهای آلمان تجهیز نمود.

---

1 Garillopricip

2Francis Ferdinand

آلمان پس از آن که به درخواستش مبنی بر خروج نیروهای روسیه از مرزهایش توجهی نشد به روسیه اعلان جنگ داد و چون فرانسه را حامی روسیه می دانست به فرانسه نیز اعلان جنگ داد (پالمر، ۱۳۵۷، ج ۲: ۱۱۸۲). انگلیس نیز به واسطه قراردادهای دریایی با فرانسه به حمایت از این کشور برآمد هم چنین خشم انگلیسی ها از هجوم آلمان به بلژیک و عبور از خاک آن کشور به منظور حمله به فرانسه سبب مداخله انگلیس و اعلان جنگ به آلمان شد (همان: ۱۱۸۳).

علل اصلی این جنگ را می توان رقابت اتریش و روسیه در بالکان، اختلاف آلمان و فرانسه بر سر مناطق آلزاس و لرن و رقابت اقتصادی و دریایی میان آلمان و انگلیس دانست (دولاندلن، ۱۳۷۰، ج ۲: ۳۹۲). ورود کشورهای صربستان، بلژیک، ژاپن، رومانی، آمریکا، یونان، پرتغال و چند کشور دیگر به صف متفقین و امپراتوری عثمانی و بلغارستان در صف متحدین سبب جهانی شدن جنگ شد. ورود عثمانی (در طرفداری آلمان) و هم چنین ورود ژاپن در درگیریها سبب سرایت جنگ به آسیا و توجه آلمان ها به شرق شد (فیلد، ۱۳۵۱: ۲۰۳).

## ۲-۲ اوضاع ایران در آستانه جنگ:

احمد شاه در ۲۷ شعبان ۱۳۳۲ ه. ق طی جشنی سه روزه و با شکوه تاجگذاری نمود (بهار ۱۳۶۳، ج ۱: ۱۳). چند روز بیشتر از جشن تاجگذاری نگذشته بود که جنگ جهانی اول آغاز شد. از همان ابتدا، رئیس الوزرا مستوفی الممالک با ارسال بیانیه ای به همه شهرها دولت ایران را در جنگ جهانی اول بی طرف اعلام نمود و با اعلام این بی طرفی به سفرای خارجی، از آنان تقاضای مراعات این بی طرفی را نمود؛ اما بی طرفی عملاً نا ممکن بود. براساس قرار داد ۱۹۰۷م ایران میان روس و انگلیس تقسیم شده و روسها بر شمال و انگلیسی ها بر جنوب مسلط شده بودند و به مداخله در امور این نواحی می پرداختند؛ کار مداخله آنان در امور داخلی ایران به جایی رسیده بود که در قزوین و تبریز، روس ها از مردم مالیات می گرفتند و مانع اعزام نمایندگان آذربایجان، به مجلس شورای ملی می شدند. انگلیسی ها با نیز پرداخت وامی اندک، گمرک بوشهر را در اختیار گرفته و عواید آن را به خود اختصاص داده بودند (سپهر، ۱۳۳۶: ۹). اقدامات روس و انگلیس در این مناطق عثمانی ها را نیز به تکاپو وا داشت. عثمانی هادر اوایل جنگ به غرب و شمال غرب سرازیر